կենաց, որ թէ իրենց և թէ իրենց ընտանեացն ու ազգին երջանկութեան պատճառ ըլլան։ Այս էր անմահ յիշատակաց արժանի Բարերարին փափաքը. աս փափաքմանց կատարմանը համար անխնայ եղած է մեր ջանքը, և հիմա ուրախութեամբ կը տեսնենք որ այս փութաջան և ընտիր աշակերտաց խումբըն ալ կը պսակէ մեր աշխատութիւնն ու կը մոռցընէ, և միանգամայն նոր աշխատութիւններու նորէն ձեռք զարնել կը յորդորէ։

ՅԵՏԻ՛Ն ԽՕՍՔ

ԱՌ ԱՒԱՐՏԱՒԱՐԺ ՀԱՄԲԱԿՍ ՌԱՓԱՅԷԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ

ՅՈՒՂԱՐԿԵԼՈՎ ԶՆՈՍԱ Ի ՀԱՅՐԵՆԻՍ

Եւ իցէ՞ն սաստկիւ այս բաբախմունք սրտի և շրթանց, որ կանխեն յիս քան զբարբառ, նշանք՝ եթէ յետին են ինձ բանք այսօր առ դաս մի աշակերտաց Ռափայէլեան վարժարանիս և իմ իսկ՝ ժամանելոց յաւարտ վարժիցն. արդարև ստո՛յգ հասեալ կայցեմք յելս բազմայեղանակ ասպարիզիս։ Անցի՞ն գնացին, սպառեցա՞ն ուրեմն սուղ ինչ պակաս եօթն ամք՝ յորմէ հետէ պարապէին սոքա յուսմունս հանապազօր առաջի աչաց մերոց. և աւարտեցա՛ւ ժամանակն դաստիարակութեան, ժամանակ՝ քան զոր չիք մեծ 'ի շահ, և դժուարին 'ի համար։ Ա՛յսպէս ուրեմն և դուք, ջանասէր մանկունք, որք առաւել քան թէ զերրորդ մասն կենաց ձերոց ծախեցէք յօտար երկրիս յայսմիկ, հազարս ասպարիզաց հեռի 'ի քաղցր դիմաց ընտանեաց, զօրէն ձգնազգեցիկն մանկանց ուքնեալք յուսման առ ոտս նորոց ումանց և եկամուտ ձեզ ծնողաց, մերթ հեծելով և մերթ հրճուելով, և դո՛ւք արդ թողեալ մեկնիք 'ի դիւրալուր ձեզ ժողովոյս, 'ի խնամոտ հոգաբարձուացդ և 'ի վաստակաւոր ուսուցչաց, և հեռանայք գնայք ծածկիք ուր սիրտք և պարտք կոչէնն զձեզ. և այսպէս անահք և յանդգունք 'ի համաշխարհական ծուփս ժամանակիս, խլրտելոց ազանց և պետութեանց, դիմագրաւեալք ընդ արհաւիրս ահեղաքամբիւն երկաթացան հրաձգութեանց, և ընդ կասկածաւոր ալիս, զոր առաւել քան զմրրիկս օդոց՝ հետազօտութիւնք վրդովեն նախանձընդդէմ իշխանականաց։ Յայսպիսում ժամանակի սլանայք դուք 'ի հայրենիս։

Այո՛. տեսանեմ զնոյն ինքն զհայրենիս հրաւէր ձեզ արկեալ յիւր օժանդակ. տեսանեմ զձեզ պատրաստս և յօժարս առ ձայն նորա. տեսանեմ և զարգոյ ատեանս՝ հաւան երկոցունց կամաց։ Այո՛, հասին հասին և մեզ ժամք բաժանարարք և խօսք յետինք. ամք ամփոփեցան 'ի վայրկեանս, և ժամանակն ահա թռանի ձեօք հանդերձ, և ես զրկաձիգ՝ փարիմ զունայնութեամբ։ Ո՛վ անդարձական օրինաց ժամանակի։ Տուք արդ ուրեմն հրաման տառապելոյս, ո՛վ աստուածապատիւ Տէր, պարք վարդապետաց և ժողով իմաստասէր, հրաման տուք ինձ թարգման կալ ըղձից և հաճութեան ձերոյ և զայս ևս նուագ՝ թերևս յետին, և քան զենաւս դժուարին 'ի գիւտ բանից և 'ի բացատրութիւն իմոցս իսկ յուզելոց կրից. վասն որոյ և ոչ իսկ զներողամտութիւն քաջակորով ունկնդրացդ ժտել համարձակիմ, ուր անձամբ յանձնէս զպարտութիւն խոստովանիմ։

Ահա տուան ձեզ հրամանք, մանկունք վարժից, դառնալոյ 'ի հայրենիսդ. արձակեալ էք յուսմանց և յուսումնարանէս. ո՛հ, երթայք ուրախութեամբ և տրտմութեամբ, որով կրիւք արձակէ զձեզ ժողովս այս և ձայնս այս։ Երթա՛յք, զծանր տուեալ զողջոյն հրաժեշտին առ բազմերախտ ժողովս, որոց առաջի մանկութիւն ձեր զարգացաւ, և ոյժ ձեր կշռեցաւ. երթա՛յք,

ժտելով զսուրբ, զյետին, զխանդաղակաթ որդհնութիւնս հարցդ և ընդհայրապետիս. երթայք, առեալ զգրբուական գործոյ սոցա և զհամօրէն ակմբիս զգութ և զջերմաջերմն մաղթանս. երթայք, ուրախութեամբ բարձեալ զարտօսրածին արդիւնս որայիցդ և դարձարուք 'ի հայրենիս... Բայլ յուշ. կացէք վայրիկ մի ևս. և մինչև տուեալ զյետին համբոյրս և ընկալեալ զյետին գիրկս, մինչև խառնեալ զարտասուս 'ի յետին ողջոյնս, լուարուք ո՜ սիրելիք, դողդոջուն ձայնիս՝ զոր բազում անգամ լուայք, այլ գուցէ ոչ ևս լուիջիք բնաւ. համդուրժեցէք փոքր մի ևս, զի արձանացեալ իմ'ի սեամս ելից ձերոց'ի վարժարանէս՝ սփռեցից առաջի ձեր զվերջին թելադրութիւնս սրտի դրդելոյ 'ի պարտուց իւրոց, 'ի սիրոյ ձերմէ և 'ի շքոյ ատենիս. անսացէք ինձ առնուլ քննել ընդ ձեզ, Զինչ է զոր թողուք աստ ուստի մեկնիքդ, և զինչ է զոր գտանիցէք անդ՝ ուր երթայքն:

Ա.

ՈՒՂԵՒՈՐ հետաքնին հանդերձեալ վերանալ ուստէք՝ դառնայ մի անգամ ևս ակն տալ վայրացն ուր դեգերեցաւ. և նաւ լուծեալ 'ի հանգրուանաց՝ ողջունելով բաժանի յափանցն. այսպէս և քաջախոհ մարդիկ բազում անգամ հանգիստ գործեալ յանդադարելի ընթացս կենաց՝ խոկան 'ի կենցաղական իւրեանց վարս, անցելոյն նկատմամբ զապագային ուղղէն զպատահմունս: Սոցին հանգոյն և ձեզ՝ որոց աւարտեալ զհրահանգս ուսմանց հանդերձեալդ էք թողուլ զմարզ և զմարզարան, պարտ և պատշաճ է քննել զինչ ինչ թողուք 'ի նոսին, կամ զինչ ստացայք 'ի դաստիարակութեան ժամանակիդ, զի չիք իբրև զայն ժամանակ կարևոր 'ի բովանդակ իսկ յընթացս կենաց: Բանզի 'ի սմա, եթէ ներէք ինձ ասել զայս, 'ի սմա անբանականդ ձեր մարդ փոխել էառ 'ի բանականն. զզաղփաղփուն տիս փոխանակեաց հասակ ներկուռ՝ հիմն և արմատ հանդերձեալ հիւսման կենաց: Մանկունք եկեալ՝ արդ պատանեակս դառնայք. հերք արձակեցան 'ի ձեզ և ալիք իմաստութեան պահանջին 'ի ձէնջ: Զմտաւ ածէք զամն զառաջինս, դարձայք հայեցարուք 'ի ձեզ և շուրջ զձեօք. ահա ամենայն ինչ այլափոխեալ է յառաջնմէն. ժամանակ, և մանաւանդ դաստիարակութիւն զամենայն կերպարանափոխ արար, նոր ձեզ աչս հաստատելով, և նոր դէմս որոց շուրջ զձեօքն են. իբրև 'ի բովս իմն զարմանալիս արկեալ՝ նորոգ ձուլեաց զձեզ տակաւ ըստ աճել հասակիդ:

Նա զառ 'ի ծնողաց ձերոց զլացեալն ընդ սնընդեան՝ զկնիքն ազգային զհայրենի լեզու, որ ոչինչ նուազ քան զկաթն և զարիւն գիտէ վսեմ և ազգասէր գործել զսիրտ, տպաւորեաց 'ի ձեզ զպանծալի լեզուն Հայոց, զորոյ փառօք ոչ գլեսցէ օտար լեզու յաւիտեան: Բայց և զկարևորագոյնս յօտարաց անտի 'ի պարմայել և 'ի դիւրել զքաղաքավարութիւն ժամանակիս՝ հոգացաւ նա լծակցել ընդ բնկիդ, զնախապատիւն յեւրոպական լեզուս զիտալական բարբառ չքնաղ, զարքունական լեզուն Գաղղիացւոց, և զվաճառական Անգղիացւոյն սլուըլին: Նա առաջնորդեաց ձեզ ոտն առ ոտն՝ յուղիղ, 'ի հզօր և 'ի պերճ խօսս, քերականական, հռետորական և քերդողական վարժիւք: Նովաւ ծանեայք զկեանս անցելոց ազգաց, և զանցս և զչափս ժամանակաց. նովաւ ուսայք զինչ է հողագունտս յորում կեանս ձգեմք, զինչ 'ի խաւս նորա, զինչ 'ի վերին երեսս. զինչ են բրածոյիցս բնութիւնքն և զինչ աճողականքն բուսականք. զինչ շարժուն կենդանիք, և զինչ հրաշալին 'ի նոսա մարդ, և ո՞ր օրէնք քաղաքավարութեան նորա: Նովաւ կառուցէք զաչս ուսանել զճանապարհս և զօրէնս լուսաւոր աշխարհացն՝ որ թուալ առնուն զգլխօք ձերովք, և զհամօրէն տարերաց օրէնս՝ բնաբանութիւն համառօտեաց ձեզ: Նովաւ խորագնին լեալ որպէս արժանն էր 'ի ծանօթութիւն ձեր լինքեան՝ ու-

սայք զմարդկային օրէնս քաղաքավարութեամբն, բարոյականաւն և բանական արուեստին։ Այլ առ յարդարուն գործել զկեանս ձեր, և զձեռք և ըղձմիտք յաջող և ճարտար, 'ի պէսպէս գեղեցիկ և ազատական արուեստից մխեցայք 'ի ճաշակս, 'ի թուական և 'ի համրողական, 'ի չափական և 'ի գծողական, 'ի զարդագրութիւն և յուրուագրութիւն, 'ի դեղանկար և 'ի մանրանկար, 'ի վիմագծութիւն, 'ի ճարտարապետականն և յերաժշտական։ Այլ 'ի վերոյ ամենայնի սոցա՝ զակն 'ի կատարելագոյնն որ 'ի ձեզ մասն հաստատեալ՝ ուսայք զի՞նչ է հոգի, և զի՞նչ նորա պարտք առ այն՝ յորմէ առաւն։

Զայս ամենայն և որ այլն ևս՝ աստ ստացայք դաստիարակութեամբ. և 'ի մեկնելդ իսկ աստի չկարէք 'ի բաց թողուլ, բայց միայն 'ի պարապմանէն կասիցէք. քանզի 'ի սոցին իսկ 'ի խնդիր ելեալ եկեալ էիք 'ի հայրենեաց, հարկ է թէ 'ի միասին տանիցիք։ Երանի ձեզ եթէ յարգողք ժամանակի և իմաստութեան՝ անկորուստ պահիցէք զարդիւնս նոցա։ Այլ մի և մի ընաւ կարծել, թէ զամենայն բարձեալ ձեր և չմնայցէ ինչ 'ի կարևորացն։ Տակաւին զակաւս 'ի բազմասեռ ազգաց մակացութեանց ուսայք, և զայն իբրև առ ճաշակ մի. խտիր է ընդ ուսեալ և ընդ գիտուն, ընդ գիտուն և ընդ իմաստուն. ուսեալք բազում, գիտունք սակաւ, իմաստուն հազիւ ոք, տգէտ ամենայն ոք. և դուք ինքնին կոյր տգիտութեամբ եկեալ, արդ լուսաւոր իմն տգիտութեամբ դառնայք. յայնժամ սովեալք էիք 'ի գիտութենէ, այժմ անյագ քաղցեալք։ Կատարումն գիտութեանց երբէք ոչ է. ամենայն ուսմանց 'ի սկզբանէ աշխարհի արկեալ են յառաջաբանք, և ոչ ոք ընթերցցի զվերջաբանն. այսպէս չափաւոր հաստատեալ մեզ նախախնամութեան միտս, այլ երկարատևս և ջանս անչափս. զի թէ ոչ բոլորումն՝ գոնեայ առաւելագունին հասցուք մասին գիտութեան։ Քանզի թէպէտ և ոչ կատարի գիտութիւն, այլ զարգանայ. ամենայն դարք լուծանեն զկնիք մի համառօտ մատենի նորա, և «Օր աւուր բղխէ զբան, և գիշեր գիշերոյ ցուցանէ զգիտութիւն», երգեաց աստուածային քնարն Դաւթի, և դուք վկայեսջիք ձեզէն հասեալ յիրացն վերայ։ Ոչ ձեռն օրինակօք հաւաստարիմ արարից ձեզ։

Ահաւադիկ յաւուրց Նոյի և Հայկայ առաջնոց երկնագնացք 'ի դիտակս Արարատայ, մինչև ցՀերշել և ցՕլպերս՝ բիւրք բիւրուց աչաց ընթեռնլով զերկինս՝ հազիւ զմետասանից լուսագնացաց գնացս ծանեան իմաստունք. հանդերձ ոչ ինչ յոլովիւք յարբանեկաց նոցա. զնոյն և մեք ուսեալ 'ի նոցունց աւանդեցաք ձեզ յառաջ քան զսակաւ ամս. այն ինչ ամք ևս երկու 'ի վերայ անցին, ո՞ ոչ սխրանայցէ, զոր հինգ հազար երկայնաձիգ ամաց քննութիւնք ոչ գիտացին՝ այժմ դեռ ևս գիտացաք մեք չորս և հինգ ևս նոր աշխարհս 'ի վերայ առաջնոցն, և յերկու ամս արարաք և վարժապետքս և վարժեցեալքդ զգիտութիւն հինգ հազար ամաց, և թերևս զծածկեալսն 'ի սկզբանէ աշխարհի այժմիկ ևեթ սքօղեալ տեսաք։

Յիշեցուցից ձեզ և այլ ինչ՝ որում ականատեսն եղերուք և փորձառուք. յառաջին ամին երթալով ձեր 'ի հայրենիսն Վլեհայ՝ ընդ ծով և ընդ ցամաք կիսոյ աւուր ճանապարհաւ կարօտէիք. յետ ամաց բացաւ ձեզ իբրև 'ի մօգելոյ՝ ճանապարհ միաժամեայ, անկենդան օդաշունչ կառօք ցամաքաթև անցանել ընդ ադրիական ալիս. Ո՞ն անդր, և Սենետկեան հազար չորեքարիւր ամաց զարմանալին կղզեքաղաք՝ առաջի աչաց ձերոց այլակերպեալ եկաց և՛ս զարմանահրաշ ցամաքակղզեակ, զեռամզոն բազմակամար գօտին արկեալ շաղկապ ընդ անկայուն աղտաղտուկսն, 'ի սքանչանս և 'ի կորանս սիդոնական երբեքժանեայ զօրութեանց։

Ոչ ձեօք իսկ աշխարհ բանագոյնս ցանցեալ 'ի բարգաւաճանաց՝ անհրաժարելի գիտոյ զերագոյութիւն. և կառք արձակեալ զերկիւղիս՝ ծխով անդրու-

վարեցան, և որպէս չինանխոսս տաղեալք կուռ զհետ միմեանց սլացան ընդ դաշտ և ընդ քաղաք. Ճանապարհք ընդ օդս փորձեցան յառաւել երագութիւն. և ես առաւելագունին ցանկութիւն զամպահարութեանց հուր ստեղծեալ ելեքտրեայ հեռագրութեամբք՝ 'ի վայրկենի ծանոյց զդէպս համդիպեալս հարիւրաւոր ասպարիզօք հեռագոյն։ — Առաջի աչաց ձերոց աղօտանշմար նրբափողոցք քաղաքիս ջահավառեալ պայծառազգեցան 'ի գիշերի նրբանիւթ դիւրակէզ օդելուսով։ — Առաջի ձերոց իսկ աչաց երկայնատեգ երկրախուզակ ձօգարաձև կնձթացեալ գործի հերձակտուր խաղաց 'ի խաւ'ի խաւս պղուտոնական ծոցոյ, և յանհետագօտելի անդնդային վայրացն, 'ի շեղջաշեղջ յաղի աղեբրացն միջոյ՝ ջուր քաղցր և նորահամ խնդրելով՝ ած եբեր վերնամուղ, զարմացուցեալ հիացոյց զհամածով Սնէժ։ — Ու եթէ բացջիք զտարեգիրս՝ որքան գտջիք գիւտս նորանորս ուրեք ուրեք. որքան հայթհայթանք բարգաւաճմանց հեռաւորք՝ մերձեցեալք, և մերձաւորք հաստարակեալք։

Այլ ընդէ՞ր զօտարս յիշել և զմերովքս զանց առնել։ Առաջին քաղաք օրում յայց ելանիցէք յուղւոջ, ակն փոքուն Ասիոյ համձարեղն Զմիւռնիա, առաջի արասցէ զմի 'ի նախապատիւ ուսումնական ընկերութեանց՝ և դպրոցաց Հայոց, ամ ըստ ամէ կազդուրեալ և գեղեցիկ շառաւիղօք ընդարձակեալ. Թղթարան մի նախանձընդդէմ Փարիզու և Ֆրանքֆորթայ՝ կանգնեալ 'ի վեհաւնոյն[2] որոյ յիշատակ և սուգ տակաւին կենդանի է 'ի մեզ. և 'ի հայրենիս ձեր 'ի Բիւզանդիոն տեսջիք զնորին և զիւրայոցն ջանից պտուղ՝ զգեղազարդեալ դրամատուն Օսմանեան պետութեան։ Անդ տեսջիք և զայլս մեծի Ազգասիրի[3] զոր և զնա արժանաւորեցայք 'ի հերուն տեսանել աստ, զբազմադէմ գործարանս կենցաղօգուտս, զվառ'ի վառեալ վառօդարանն արքունի, զհրաձիգ բամբակն նմանագործեալ, զդպրոցսն աճեցուցեալ։ Տեսջիք զընկերութիւնս հայրենասէրս և զվարժարանս յաւելեալս՝ ազգայնոց ջանիւ և պետութեանն։ Տեսջիք և լրագիրս հինգ կամ վեց հայեցիս 'ի զանազան կողմանց հայաստեղից ընթացեալ 'ի տունս և յընթերցարանս ձեր, յորոց և ոչ մի երևէր մինչդեռ էիքն 'ի հայրենիս ձեր. տեսջիք և զնորահաստատ Խանգարանն վերծանութեան, և զմեծատարր ընկերութիւն մի, արդիւնս համալսատակ ջանից ծաւալելոյ ազգասիրութեան։

Յիշեցուցից այժմ, և մի առ ամօթխածութեան ձերոյ անխրաւեցայց առ ջանս ձեր. յիշեցուցից ձեզ և զձեզ ինքն. ահաւադիկ, ո՛ սիրելիք, յաւարտ անցելոյ վեցամեայ հարցաքննութեանդ կարծէիք զոգցես աւարտեալ զուսումնսդ, և թերևս իղձք ևս լինէին ձեզ անդէն դառնալոյ 'ի հայրենիս. քաջ է. այլ ո՞ յայնժամ, ասացէք ինձ, ո՞ 'ի ձէնջ գիտէր 'ի վիմի նկարագրել՝ զոր 'ի թուղթի գծէիք, և զարմացուցանել ընդ մաքրութիւն պատկերին և զարուեստաւորն իսկ. ո՞յր ուրուք 'ի ձէնջ հանեալ էր մինչև ցայնժամ զդէմս ձեր և զորբոց դեղովք 'ի պաստառ[2], և սքանչացուցեալ զատեանս ընդ ճարտարութիւն ձեռին և ընդ երագութիւն. կամ ո՞յր հատեալ շերտաձև զժանիս փղաց՝ մանրակտիտ մատամբք զերփինունակ մանրանկար պատկերսն և կերպարանս հանեալ[3], յերկայնմտութիւն փոքրիկ անձինն և 'ի քաջիկ վարժութիւնն հաճեցուցեալ զամենեսին. ո՞յր յայնժամ զազգի ազգի յօրինուածս ճարտարապետականս ստեղծագրեալ էր՝ 'ի հաճութիւն նորին իսկ անխոնջ վարժապետին. և ո՞յր երբէք ոլորեալ զհագագն ընդ պղնձակապ եղէգն՝ յանկարծօրն զատեանս 'ի խոր լռութիւն ըմբռ-

1 Սիւնեաց ընկերութիւն և Վարժարանք նորա։
2 Յակոբ Չէլէպի Տիւզ։
3 Յովհաննէս Ամիրայ Տատեան։

1 Գ. Վահան Նեատի և Սերովբէ Պօլսեան։
2 Գ. Խորէն Մոշորոյ։
3 Պօղոս Երամեան։

նէր, և ապա յինքեան լուեալ՝ զնա ՚ի ծախաձայն գովութիւն չարժէր[1]: Այսոքիկ ամենայն, ո՛ քաջք, ո՞չ ապաքէն արգասիք են վերջին ջանից ձերոց ՚ի յետին վեցամեայ պարապմանց՝ աւանց որոց որքան պակասք ՚ի գովութենէ, ՚ի փառաց, ՚ի ճարտարութենէ և ՚ի շահոյ դառնայիք:

Եւ արդ այս ամենայն յոր երկարեցի՝ զինչ յայտ առնիցեն ձեզ. ո՞չ ապաքէն զայն զի անսպառ են գիտութիւնք, և մարդս միշտ համբակ, և միշտ կարօտ և կարող յուսանել. քայլ զոր յառաջէ նա ՚ի գիտութեան՝ խոստովանի զյետամնացութիւնն. ասպարէզ զոր կարճէ՝ նոր և ընդարձակագոյն ևս բանայ նմա. և որ յերեկն գիտուն էր ըստ ժամուն կարծեաց կամ պիտոյից՝ այսօր ընդ տգէտս դասի՝ եթէ ոչ ժողովեաց զսերկեանս գիւտ: Այս ուրեմն և դուք յայնժամ միայն գիտունք լինիջիք, յորժամ ոչ կասիցէք ՚ի հետամուտ լինելոյ գիտութեանց, մինչև հասցեն ձեզ ամք՝ յորս միտք անբաւականք յըմբռնումն նորոյ գաղափարի՝ զանանց գիտութիւնս որոճայցեն:

Բայց թէպէտ և անհրաժեշտք յուսմանց, թողուցուք աստանօր զՈւսուցիչս ձեր: Չէ ինձ հարկ ազդ առնելոյ ձեզ՝ զինչ պարտիցիք քրտանց նոցա. երախտագիտութիւն զամենայն խօսեսցի ՚ի ձեզ. վաստակք նոցա հանդերձ մաշեալ կենօք նոցին կեցցեն ՚ի ձեզ ցորչափ դուքդ կեայք. և որպէս նոքա ներեցին ձեզ ՚ի սրտէ եթէ վշտացուցէք ինչ զնոսա, այսպէս և դուք՝ եթէ թերացեալս երբէք զնոսա յիշիցէք, ընդ նմին ածեալ զմտաւ՝ զի քան զդաստիարակաց արուեստ չիք ինչ դժնդակ և բազմազգոյշ: Ո՛հ, ո՛հ, զի ՚ի փորձոյ ուսայ. որքան ամենօգուտ իր, այնքան խիթալի:

Թողուք աստանօր և զՀարքս պատուական, որոց ՚ի Մխիթարայ առեալ զուխտ անդուլ ջանից ՚ի նպաստ ազգին իւրեանց՝ անխնայ հեղին ՚ի ձեզ զնոյն. և այսօր ահաւասիկ առաջի ձեր գումարեալ է բովանդակ ուխտն սուրբ ՚ի խրախոյս ձեզ և յողջոյն յուղարկաւորի: Աշխատիս ոչ ինչ խնդրեմ ՚ի ձէնջ, զի վարձք մեր յերկինս են առ Աստուած որչափ ինչ միամտութեամբ վաստակեցաք, և յերկրի վարձք մեր դուք էք և համօրէն ազգդ՝ որոց նուիրեմք զջանս և զկեանս, և խեթկեալք բազում անգամ ՚ի հակառակորդաց՝ համբերեմք և զայն շնորհս Աստուծոյ, զի անխառն յամենայն երկրաւոր յուսոյ գործէ զազգասիրութիւն մեր, և քաղցրացուցանէ մեզ զծախսելն և զծախիլ՝ զի միայն զազգ մեր շահեսցուք: Բայց զայլ ինչ եթէ ես լռեմ՝ դուք մի մոռասջիք. զկենակցութիւն ձեր և զգգուանս յընկերութենէ անտի՝ զոր հաճեցաւ տէր ՚ի փառս իւր աշխարհաքարոզ առնել. ըզգաւիթն զայնոսիկ՝ որոց երանեցին թագաւորք, սխրացան իմաստունք, համբուրեցին ազգասէրք. զդարանս մատենից զաւանդապահս նախնեաց մերոց քրտանց և տքնութեանց. զմամուլն՝ որոց պարտական խոստովանեցաւ զանձն Հայաստան. զեկեղեցին ուր ննջեն հարք մեր առաքինիք և իմաստունք, ուր նինջէ և հայրապետն[1] որ զառաջին ամս մանկութեան ձերոյ հովանաւորեաց. և զնախանձելի զերկնունակ դամբանն՝ ուր ծածկին նշխարք մեծի վաստակաւորին Հայաստանեայց[2], զոր և համբուրել արժանացայք: Այլ ներեսցի ինձ զայս մի նուագ ՚ի վեր առնուլ զքօղ չափաւորութեան, յիշեցէք և զկենդանի գլուխ մեծի վարդապետին[3] զՆեստորիս ամենայն Հայոց, որ զողջոյն զկէս պարագայ Մխիթարեան միաբանութեանս զամս եօթանասուն և հինգ ծախեալ ՚ի տան նորա համբարեաց զգիտութիւնս սրբոց և ըզՀայոց, և նոքօք պարարեալ դեգերի ըղձիւք ՚ի դրունս երկնից. վաստակք նորա ծանուսցեն Հայոց զմեծագոյն մի

1 Յարութիւն Ճէպէճեան:

1 Սուքիաս Սոմալ նախորդ աբբայ:
2 Մխիթար:
3 Հ. Մկրտիչ Վարդապետ Աւգեր, ամաց 86. հնագոյն յուխտս Մխիթարայ, աղօթող Հայոց:

զիւրեանց փառս, և ձեզ՝ զի նախանձելի եղէք տեսութեամբ նորա և օրհնութեամբ։

Թողուք աստանօր զմիւս ևս վեհագոյն գլուխ, զգիտապետս Սիւնեաց և զարժանի գահակալ Մխիթարայ, որում կրկին և երեքկին պարտականք էք. նախ զի ընդ խնամօք ձեռաց նորին ուղևորեցայք[1] այսր, և երկրորդ զի ընդ արթուն վերատեսչութ̃ նորա վայելեցէք զվերջին ամսդ, և այժմ նորին օծեալ և հայրագութ աջով ընդունիք զցօղս երկնից թոշակ ճանապարհիդ։ Տևեսցէն 'ի ձեզ ընդ աստուածայնոցն օրհնութեանց և գութք իւր ազնուականք և իղձք։

Թողուք աստանօր ընդ Վարժարանիս և զԲարերարս նորա և զսատարս նոցին բարեաց, յորոց առատաձեռնութիւն և 'ի վաստակս ձրի վայելեցէք այսքան ամս. զդրուատ սոցա 'ի ձէնջ հնչեցեալ՝ յորդորեսցէ 'ի նմանութիւն նոցին զնոր ազգասէրս։

Թողուք աստանօր և զընկերակիցս ձեր դեռավարժս և զհարազատս, որք ընդ նոյն ընդ ձեր շաւիղ ձգելոց են զընթացս. ցայժմ օրինակ և արգասիք յառաջադիմութեան ձերոյ՝ յորդորք էին նոցա նմանելոյ ձեզ և յառաջել. այսուհետև համբաւ ձեր և յաջողութիւնք վաստակոցդ պահանջին 'ի նախանձաւորութիւն և յանխափ ապացոյց ջանից։ Այո, զայդ տեսեալ, գիտեմ զի ջան դնէք և դուք, կրսերք, որք մնայքդ աստ, գերազանցել զաւագ եղբարբքդ. որպէս զի և մեք և ազգս մեր զմիշտ յառաջադիմութեան առնուցումք զյոյս։

Թողուք նաև զմիմեանս իսկ. քանզի ոմանք 'ի ձէնջ ըստ տարադէպ բաղդի տանս Թորգոմայ՝ յօտար գնան երկիր, հեռագոյն ևս քան զբազմացդ՝ 'ի բնոյն Հայոց. թէպէտ առ հրահանգեալ ազինս, և 'ի մէջ հայասէր և հայանման Լեհաց, որք մարդասիրաբար ժողովեցին զպանդխտութիւն Նուոյ, և մեծապէս պատուեցին. անմոռաց ունիջիք զծորդութիւն եղբայրութեանդ. առջիք և տաջիք ծանօթս զհամազգի եղբարց ձերոց որք աստ կամ անդր, և ընտանեցուսջիք միմեանց զգաղթականս տանն Արամայ։

Հուսկ ապա թողուք և զվանատուր ափունքս, զերկիրս իտալական և զմի 'ի կարի զարմանալի նորայն քաղաքաց, զմայր գեղարուեստի և զվաճառականութեան, զձեռնտու արևելեան ազանց և զհին բարեկամ Լեւոնեանց մերոց և Կոստանդեանց։ Որք ընդ Թեփցիանեան և ընդ Պալլադեան սխրացարուք աստ ընդ հրաշակերտս, յորժամ վերջին անգամ տեսջիք զերկնանման գմբէթսն, զամպաձեւ աշտարակս զանգակաց, զանտառս կճէից սեանց, զհրապարակն հիասքանչ, զվսեմաշուք ապարանս դքսին, զլայնատարր նաւարանն, զանդնդահիմն զահագնապարիսպ ամբարտակսն՝ անջրպետս ծովուց և ամեհի խուժանի նորա վկանդիչ, դրոշմեսջիք 'ի սիրտս ձեր զտիպս նոցա խորագոյնս քան զանուանս վաճառական Հայորերոյն՝ զորս ընթերցայք 'ի սիւնս Սրբոյն Մարկոսի։ Եւ յորժամ արևելեան գձձութիւքն յանդիման լինին ձեզ, յիշեցէք զդրախտն Եւրոպիոյ յորում զեօթն ամ սիւգ ծծեցէք. յիշեցէք և զՀայաստան աշխարհին ճարտարապործս, և զայժմուս կերպարանս, և ձեռն մի և դուք տուք զարթուցանել զգեղարուեստից ճաշակս։ Այլ առաւել ցանկացողք և տածիչք լերուք գեղային և ազատական մտաց ժողովրդեան, յորոց միջի արարէք զդաստիարակութի ձեր. յիշեսցի ձեօք հինն և քօղաւոր առընչութի Հայաստանի և Իտալիոյ սկսեալ որպէս կարծեմ յառաջ քան զաւուրս Հայկայ։

Այսպիսիք են ահաւասիկ զոր թողուքն աստ ուստի մեկնիք, ո՜ սիրելիք. արդ ժամ է դառնալ և տեսանել զորս գտանիցէք անդ ուր դէմդ եդեալ է։

(ԱՒԱՐՏՆ ՑԱՌԱՋԻԿԱՅՍ ։)

1 Արհիապատիւ Տէրս մեր Գէորգ Վարդապետ Հիւրմիւզ, որ ած ընդ իւր զմանկտիս 'ի Կոստանդնուպօլսոյ յամին 1841, և ամբարձաւ յաթոռ Մխիթարայ յամին 1846։